

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ

КАФЕДРА СОЦІАЛЬНИХ І ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН

“Затверджую”:

завідувач кафедри СіГД

полковник служби ЦЗ.

Рябініна О.В.

“30 ” 05 2019

ІСТОРІЯ ТА КУЛЬТУРА УКРАЇНИ

Тема 2.3. Україна в 20-30-х роках ХХ ст.

Навчальні питання:

1. Впровадження НЕПу.
2. Індустріалізація. Колективізація.
3. Культура 20-х – 30-х рр.
4. Сталінський тоталітарний режим.

Час проведення: 2 години.

2019

1. Впровадження НЕПу.

За державним статусом Україна після закінчення громадянської війни: була юридичне незалежною державою (мала власну конституцію, органи державної влади й управління, видавала республіканські закони та стежила за їх виконанням і т.д.); мала обмежений суверенітет. Фінансова система та керівництво найважливішими галузями народного господарства здійснювалося з єдиного центру РРФСР; найважливіші закони РРФСР діяли на території інших республік).

Наприкінці грудня 1920 р. між РРФСР і УРСР була укладена двостороння угода, підписана В.Леніним і Х.Раковським. За умовами угоди керівництво найважливішими сферами життя України здійснюється з Москви вищими органами влади й управління РРФСР. Таким чином, формально незалежні республіки фактично ввійшли до складу РРФСР на правах автономії.

На практиці центральні органи перестали рахуватися з республіками як незалежними державами, що викликало протести серед їх населення, керівних органів. Х. Раковського ЦК КП(б)У в березні 1922 р. звернувся до ЦК РКП(б) із заявою, у якій оскаржив обмеження суверенітету України й пропонував конкретизувати відносини між РРФСР і УРСР у рамках договірної федерації.

З'явилося декілька планів об'єднання радянських республік

1. План автономізації, розроблений Й. Сталіним, передбачав входження республік до Російської Федерації на правах автономії та означав ліквідацію самостійності республік.

2. План конфедерації – створення союзу суверенних держав, які повністю зберігають незалежність і створюють об'єднані органи для координації дій.

3. План федерації, запропонований В. Леніним – усі радянські республіки, у тому числі й Російська Федерація, входять на однакових правах до нового державного об'єднання – Союз Радянських Соціалістичних Республік.

Жовтень 1922 р. – Пленум ЦК РКП(б) затвердив план державотворення, запропонований Леніним. Була створена конституційна комісія для вироблення конституційних основ єдиної держави.

10 грудня 1922 р. 7-й Усеукраїнський з'їзд Рад у Харкові схвалив декларацію про створення Союзу РСР, проект союзного договору й проект конституції СРСР, затвердив повноваження української делегації на з'їзді Рад у Москві.

23–27 грудня 1922 р. – X Всеросійський з'їзд Рад, запропонував назву нової держави – Союз Радянських Соціалістичних Республік.

30 грудня 1922 р. – I-й з'їзд Рад СРСР прийняв декларацію й договір про створення СРСР. У 1924 р. була затверджена перша Конституція СРСР.

Воєнні дії на території України протягом 7 років завдали великої шкоди народному господарству. Обсяг продукції на кінець громадянської війни становив близько 5 % довоєнної. В 1913 р. на Україні виплавляли 187 млн. пудів чавуну (3/4 загальноросійського виробництва), а в 1920 р. – 900 тис. пудів. Виробництво зерна у 1920 р. складало 45 млн. центнерів (1913 р. – 232 млн. центнерів). Положення в сільському господарстві ускладнювалось продовольчою розкладкою, згідно з якою по селах забирали залишки продуктів на користь держави. Весною 1921 р. продрозкладку попереднього року на Україні було виконано тільки на 40 %. Господарське становище України погіршилося у зв'язку з посухою 1921 р., коли голодувало 1,2 млн. чол., а у травні 1922 р. – 3,8 млн. чол.

Складне економічне і суспільно-політичне становище спричинило зміни політичного курсу Радянської влади. З 1921 р. запроваджується „нова економічна політика” (НЕП). Її складові частини:

1. Заміна продрозкладки періоду “воєнного комунізму” в роки громадянської війни продовольчим податком. Виконуючи рішення X з'їзду РКП(б), надзвичайна сесія ВУЦВК прийняла закон про заміну розкладки податком, а РНК УСРР – декрет про норми й розмір цього податку. Він вводився на 18 видів продовольчих, технічних і фуражних культур, на період до весінньої сівби у виді % від врожаю. При цьому враховували кількість машин, тварин, число їдоків у сім'ї. Селяни мали право вільно збувати на ринку надлишки своєї продукції. Продподаток з врожаю 1921 р. визначався в розмірі 117 млн. пудів замість продрозкладки в 160 млн. пудів. Декретом ВУЦВК та РНК УСРР від 19 травня 1923 р. було запроваджено єдиний сільськогосподарський податок у грошовій формі. Отже, на відміну від попередніх років, коли централізований продовольчий фонд створювався шляхом примусового вилучення товарних лишків у селянства, в роки НЕП держава на гроші, одержані бюджетом у рахунок продподатку, почала формувати хлібний фонд через закупівлі на ринку.

2. В умовах НЕП галузеві головні комітети (главки) скасовувалися, а підприємства об'єднувалися в госпрозрахункові трести. Під час громадянської війни націоналізовані підприємства підпорядковувалися главам і ніякої самостійності вони не мали (не продавали, а здавали свою продукцію главам на основі замовлень; не купували, а одержували за нарядами сировину і матеріали). Госпрозрахунок же ґрунтувався на самоокупності трестів, під якою розумілося одержання прибутку. На Україні трести почали організовуватися з осені 1921 р. (“Донвугілля” – об'єднання великих шахт, де на початок 1923 р. працювало 94 тис. робітників; “Південсталь” – об'єднував 15 металургійних заводів і ряд шахт). В 1922 р. було організовано 24 трести, які об'єднували 433 підприємства України. Загалом на діючих промислових підприємствах, охоплених трестами налічувалося майже 220 тис. робітників. З утворенням трестів за УРНГ

(Українська Рада Народного Господарства) лишилося загальне керівництво державною промисловістю України.

3. В 1921 р. відразу після переходу до НЕПу розгорнулося кооперативне будівництво. Формувалась єдина система споживчої кооперації, якій надавалося право заготовляти й збирати продукцію. В жовтні 1921 р. з неї виділилася сільськогосподарська кооперація. Поступово широкого розвитку набули такі її види, як машинно-тракторні, тваринницькі, насіннєві, цукробурякові кооперативи. На кінець 20-х років до системи сільськогосподарської кооперації залучили понад 50 % селянських господарств: всіма видами кооперації охоплювалося 85 % господарств. В жовтні 1924 р. було організовано загальноукраїнське товариство скотарської і молочної кооперації “Добробут”. В 1925-26 рр. воно заготувало 682 тис. пудів м’яса.

В Україні розвивалася і система колективних господарств – колгоспів і комун, організовувалися вони переважно біднотою. Кількість їх росла: 1921 р. – 2119, 1925 р. – 5454, 1928 р. – 12042. Але питома вага колективних господарств була невеликою. В 1925 р. колгоспи об’єднували тільки 1,2% селянських господарств і займали 1,4% земельних площ. У 1928 р. було колективізовано менше 4% площі селянського землекористування.

4. Дрібні промислові підприємства передавалися в оренду як організаціям (кооперативам, комнезамам, артілям і комунам), так і приватним особам, не виключаючи й колишніх власників. На Україні в оренду було передано 5200 дрібних промислових підприємств, тобто більше половини всієї кількості.

5. Концесії – передача в оренду великих промислових підприємств іноземним підприємцям. Однак, у зв’язку з жорсткими умовами оренди ця форма відносин не набула розвитку: в 20-ті роки було лише 1 концесійне підприємство на Україні.

6. Відновлення грошового обігу і введення в жовтні 1922 р. грошової одиниці – червонця, забезпеченого золотом, який впевнено конкурував на міжнародному ринку з англійською і американською валютою.

7. Легалізація приватної торгівлі, відновлення товарно-грошових відносин, активізація підприємницької діяльності. З’явилась т.зв. нова буржуазія – орендатори, маклери, коміснери, торговці-оптовики, промисловці, яких називали непманами. Приватний капітал контролював в Україні в перші роки НЕП до 75 % роздрібного товарообігу.

8. Перехід до ринкових відносин радгоспів, формування яких почалося ще в 1918 р. На початку 1922 р. рентабельні радгоспи були зняті з державного фінансового забезпечення, а потім вони об’єдналися в “Укрсовхозтрест”, який в 1925 р. став називатися Укрсовхозоб’єднанням, куди входило 160 радгоспів.

Основні наслідки НЕП:

В 1926 р. довоєнний рівень промислового виробництва в Україні було перевищено. Восени 1927 р. розпочалось будівництво Дніпрогесу, а загалом наприкінці 20-х років в Україні будувалось 50 електростанцій: Харківська.

Луганська, Полтавська, Київська та ін. У 1925-26 рр. в УСРР було виплавлено 89 % союзного виробництва чавуну, 53 % сталі і 57 % прокату чорних металів. У 1928/29 р. було видобуто 30,7 млн. т вугілля (1916 – 28 млн.). Збір зернових у 1921 р. становив 227 млн. пудів, 1926 р. – 1057 млн. пудів.

Таким чином, НЕП дуже швидко довела свою ефективність, але підготовка “стрибка” в індустріалізацію призвела до поступового (в кінці 20-х років) згортання всіх напрямків НЕП.

Існування та визнання УСРР створювало умови для національно-культурного відродження українського народу. Успіхи в культурному будівництві 20-х років були досягнуті завдяки політиці “коренізації”, а для України – “українізації”. Її метою проголошувалося „подолання нерівності народів, боротьба з великодержавним шовінізмом і місцевим націоналізмом”.

Коренізацію почали розгортати після XII з’їзду РКП(б) (квітень 1923 р.). В Україні політика українізації була проголошена ЦК КП(б)У в червні 1923 р. Вона зводилася до дерусифікації політичного і громадського життя (українська мова стала мовою публічних виступів, державного і політичного діловодства, зовнішніх проявів влади – написів, вивісок, печаток), до обов’язкового вживання української мови в установах, особливо при контактах із сільським населенням, до переведення судочинства на українську мову, зміцнення позицій української школи, культури, науки (українська мова – мова початкової, середньої і вищої школи, театрів, кіно, концертів, періодичної преси, книжок, підручників і т. д.). Для службовців, викладачів встановили термін (переважно один рік) переходу на українську мову. Діяли державні курси вивчення української мови з випускними іспитами. Велику роль в проведенні цієї політики відіграла Всеукраїнська Центральна комісія українізації при РНК УСРР і Наркомат освіти, який очолював О. Шумський.

Важливою складовою українізації було впровадження української мови в партійне життя – О. Шумський зазначав, що „без оволодіння цим інструментом і оволодіння ним досконало кадрами КП(б)У неможлива культурна революція українського народу і його просування по шляху до комунізму”. У 1918 р. українців у КП(б)У було 7 %, а у 1927 р. (за рахунок посиленого прийому українців) їх стало 47 %.

У 1926 р. 65 % державного діловодства було переведено на українську мову. Якщо у 1922 р. співвідношення українських і двомовних шкіл становило 3:1, то у 1930 р. – 10:1 (14430 українських й 1504 російських). У 1929 р. 97 % дітей корінної національності навчалося рідною мовою. На викладання українською мовою перешли 2/3 технікумів, 1/3 вузів. У 1926 р. 60 % газет видавалося українською мовою, а у 1932 р. – 87,5 %. Протягом 1921-1928 рр. видавництва УСРР випускали в середньому щорічно 4,5 тис назв книг (із них 70 % - українською мовою). Театри, радіо практично повністю перейшли на українську мову. Для розвитку національних меншин було створено багато національних шкіл, технікумів, факультетів вузів. Так,

у 1925/26 навчальному році працювали 1214 російських шкіл, 625 німецьких, 357 єврейських, 2337 польських, 74 болгарських, 31 татарська, 17 чеських, 5 вірменських, 3 сірійські, 1 шведська.

Проте у 30-і рр. почалося гальмування цієї політики. У 1932 р., зокрема, було заборонено українізацію національних поселень за межами України. Діловодство в УСРР поступово стало двомовним. Діячі, які проводили політику українізації, були репресовані (О. Шумський, В. Чубар), дехто покінчив самогубством (М. Скрипник).

2. Політика «індустріалізації» та «колективізації» в Україні.

Індустріалізація вважається економічним фундаментом формування в цей період адміністративно-командної системи управління державою. В середині 20-х років було висунуто і обґрунтовано тезу, що відносна стабілізація капіталізму на Заході приховує небезпеку збройної інтервенції проти СРСР і тому вважалось, що історія відвела Радянському Союзу дуже невеликий строк для побудови високо розвинутої промисловості.

Курс на індустріалізацію було проголошено у грудні 1925р. на XIV з'їзді ВКП(б). Політика індустріалізації означає застосування системи заходів, спрямованих на прискорений розвиток промисловості з метою технічного переозброєння економіки й зміцнення оборони країни.

Необхідність технічного переозброєння економіки; створення військово-промислового комплексу; створення матеріально-технічної бази для економічної самостійності країни в умовах капіталістичного оточення та можливої економічної ізоляції; технічної підготовки до кооперування села (випуск тракторів, машин, сільськогосподарського інвентаря і т.п.); зміни соціально-класової структури населення в бік збільшення кількості пролетаріату (у країні селянство складало понад 80%).

Країна могла розраховувати лише на внутрішні джерела фінансування індустріалізації (доходи економіки, держпозики, заощадження населення); нестача кваліфікованих кадрів - робітників та інженерів; перший в історії досвід проведення планової індустріалізації (після ГОЕЛРО).

Особливості індустріалізації: почалася з важкої, а не з легкої промисловості; мала більш високі темпи; спиралася лише на внутрішні джерела; здійснювалася за планом.

Країна з аграрної перетворилася в індустріально-аграрну, частково незалежну від країн Заходу (перестали імпортувати трактори, турбіни, екскаватори, паровози та багато ін.). Зміцнилася оборона країни (можливість виробляти більш сучасне озброєння у великій кількості). Відбулися структурні зміни в промисловості: більшість складала вже не легка й харчова галузі, а важка індустрія. Ліквідовано безробіття, але знизився життєвий рівень.

У грудні 1927 р. XV з'їзд ВКП(б) заявив, що максимальне "перекачування" коштів зі сфери сільського господарства у сферу індустрії є неправильним, бо це означало б політичний розрив із селянством, руйнацію

сировинної бази індустрії, порушення рівноваги всіх сфер народногосподарської системи. З'їзд викрив лінію Троцького, Каменєва і Зинов'єва, які пропонували проведення індустріалізації за рахунок селян. Сталін, який стояв на цій же позиції, теж засудив політику Троцького, Каменєва, Зинов'єва, але головним чином тому, що це відповідало його курсу на ліквідацію членів партії, які претендували на лідерство в ВКП(б).

XV з'їзд затвердив директиви першого п'ятирічного плану розвитку народного господарства, розрахованого на 1928/29 – 1932/33 господарчі роки. В них висувалося три взаємопов'язані завдання: прискорений розвиток важкої індустрії; розгортання часткової колективізації сільського господарства на добровільній основі; підвищення добробуту народу. План опрацьовувався у двох варіантах: відправному – 18%; оптимальному (напруженішому) – 20-22%. Середньорічний темп приросту промислової продукції становив 16% – за директивами з'їзду, 18% – за відправним і 20-22% – за оптимальним варіантом. Схвалений був оптимальний варіант у квітні 1929 р. на XVI з'їзді ВКП(б).

Подальші справи в народному господарстві пішли в непередбаченому напрямі. Компроміс стосовно “ножиць цін”, досягнутий у середині політичного керівництва правлячої партії, не відповідав настроям селянства. Свідоме заниження цін на сільськогосподарську продукцію за одночасного використання державою монополістично високих цін на промислову продукцію, викликало протест сільських господарів, які не вивозили хліб на ринок. Під загрозою виявилось забезпечення хлібом міст, армії, експортні поставки. Скориставшись хлібозаготівельною кризою взимку 1927-1928 рр., Сталін узяв на озброєння політику “стрибка” в індустріалізацію за рахунок вилучення коштів із сільського господарства. На початок 1928 р. було прийнято рішення про використання надзвичайних, адміністративних примусових заходів заготівель, включаючи і конфіскацію зерна. В економічне життя повернулися командні методи управління, фінансування державних витрат проводилося шляхом випуску паперових грошей, дедалі більшої сили набували гасла поляризації соціальних сил, загострення класової боротьби. В Україні групу Сталіна підтримала більшість керівників партійних і державних органів, зокрема – секретар КП(б)У С. Косіор.

У промисловості стала скорочуватися роль господарського розрахунку. Критерієм роботи трестів став не прибуток, а виконання державного плану. Влітку 1929 р. було висунуто лозунг “П'ятирічку в чотири роки!” в цей же час прийнято постанови відносно форсування темпів розвитку гірничої і кольорової металургії, ряду галузей машинобудування, хімічної промисловості. Основними новобудовами першої п'ятирічки в Україні стали металургійні заводи (почалося будівництво „Азовсталі”, „Криворіжсталі”, „Запоріжсталі”), машинобудівні підприємства (ХТЗ, ХЕМЗ), електростанції (Дніпрогес). Розгорталося виробниче змагання трудящих: кращі бригади отримували звання ударних, організовувався обмін досвідом. Ентузіазм робітників давав значні успіхи. Так, при будівництві ХТЗ фірма „Кайзер”

гарантувала 240 замісів бетону за зміну – а бригада Марусіна зробила 452 заміси. Австрійський вчений Зайлігер після перевірки якості бетону дав такий відгук: „Ваша робота – це факт; отже, треба вивчити її і внести поправку до теорії”.

У січні 1933 р. на Пленумі ЦК Сталін зробив заяву про дострокове виконання п'ятирічного плану за 4 роки і 3 місяці. Проте офіційна статистика свідчила, що національний прибуток виріс за цей час на 59 % замість планових 108 %, ріст промислової продукції становив 102 % замість 130 %, а виробництво продуктів сільського господарства навіть скоротилось на 14 % замість збільшення на 55% згідно з планом. Таким чином, поставлені на першу п'ятирічку завдання виявились невиконаними через надто високі розміри.

На другу п'ятирічку (1933-37 рр.) були встановлені більш реальні середньорічні темпи приросту в промисловості – 13-14 %. Стабілізація виробництва у промисловості була досягнута приблизно за 2 роки. Восени 1935 р. була скасована “стеля” в заробітках і запроваджено правило: скільки виробив – стільки заробив. Перехід від карткової системи розподілу до вільного продажу продовольчих товарів через магазини створив можливість витратити додатково зароблені кошти і цим сприяв підвищенню матеріальної зацікавленості у праці.

Наслідком цього стало поширення стаханівського руху. В ніч на 31 серпня 1935 р. Олексій Стаханов застосував новий вид роботи, заснований на поділі виробничих операцій між вибійниками і кріпильниками. Це дало йому можливість вирубати за зміну 102 т вугілля – в 14,5 разів більше норми. Стаханову кріпили лаву 2 робітники і враховуючи це, справжнє перевищення норми було п'ятикратним – але це вже інша проблема. Такі передовики були в різних галузях (М. Ізотов в лютому 1936 р. за допомогою 12 кріпильників нарубав 607 т вугілля, що було абсолютним рекордом). Стаханівський рух мав і позитивні і негативні наслідки. Досягнення стали підставою для підвищення планових завдань, починаючи з 1936 р., а це привело до зривів в роботі, що розглядалося як саботаж або шкідництво. В 1937 р. намітився різкий спад виробництва.

Здійснення індустріалізації привело до змін в структурі народного господарства, зокрема у співвідношенні між промисловістю і сільським господарством. Внаслідок індустріалізації УСРР посіла друге місце в Європі (після Німеччини) за виправкою чавуну, 4-те місце у світі за видобутком кам'яного вугілля, за виробництвом металу і машин випередила Францію, Італію, наздогнала Англію. Водночас через нерівномірність розвитку галузей „групи А” і „групи Б” відбулося зниження життєвого рівня народу.

Курс на форсування індустріального розвитку країни потребував відповідної політики щодо сільського господарства. Сталінська колективізація насаджувалася “згори” без урахування інтересів селян і конкретних умов. Її “теоретичним” обґрунтуванням стала стаття Сталіна “Рік

великого перелому”, де стверджувалося, що у колективні господарства пішла основна середняцька маса і що у соціалістичному перетворенні села вже отримано “рішучу перемогу”.

З XV з'їзду (1927 р.) – проголосив курс на кооперування сільського господарства, з 1929 р. – розпочалася суцільна колективізація.

Причини:

Економічні – брак зерна в державі в умовах форсування темпів індустріалізації (нестача товарного зерна у 1927-1928 рр., брак валюти за хліб, проданий за кордон, могли зірвати форсовані темпи індустріалізації, тому потрібні був механізм безперебійного забезпечення хлібом держави). Зручною формою забору товарного хліба у селян могли стати колгоспи та радгоспи.

Політичні: а) в умовах тоталітарної держави колгоспами було легше керувати ніж мільйонами розрізнених селянських господарств; б) за уявленнями сталінського керівництва країни дрібнотоварний селянський уклад на селі постійно породжував капіталізуватися (шляхом руйнування одних і збагачення інших), тому воно намагалося швидше позбавитися від цієї небезпеки й перевести село на соціалістичні рейки.

У результаті: XV з'їзд партії (1927 р.) висунув курс на кооперацію сіл на основі поміркованих методів.

Підготовка до насильницької колективізації (1928-літо 1929рр.) проявилася: у згортанні Непу (з 1928 р.); заміні продподатку насильницьким вилученням хліба; забороні приватної торгівлі; натиску на куркульство (податок понад 50% - арешт і в'язниця за відмову здати хліб і т.д.); знятті місцевих партпрацівників за м'якотілість «у боротьбі з куркульством»; відмовленні від прийнятих на XV з'їзді партії принципів кооперації, а саме: добровільність; поступовість; розмаїтість форм кооперації; поступовий перехід від нижчих форм (збутова, позичкова та ін.) до вищих (виробнича – колгоспи) форм кооперації; врахування місцевих умов; фінансова й матеріальна допомога міста селу.

Гасло суцільної колективізації офіційно проголосив листопадовий 1929 р. пленум ЦК ВКП(б), на якому було заслухано доповідь генерального секретаря ЦК КП(б)У Косіора “Про сільське господарство України і про роботу на селі”. У постанові пленуму пропонувалося посилити темпи колективізації, терміни скорочувалися на рік – півтора.

Якщо на 20 січня 1930 р. було колективізовано 15,4% селянських господарств України, то на 1 березня 1930 р. – вже 62,8%. За таких темпів неможливо було врахувати принципи добровільності і психологію селянина-одноосібника. На практиці здійснювалася комунізація – усупільнювалася не тільки робоча і велика рогата худоба, але й дрібні тварини, птиця. Це викликало протидію селян, загострення політичної ситуації в Україні.

Проти заможних верств селян, що виступили проти колгоспів, боротьба велась засобом розкуркулення. Воно проводилося на основі постанові ЦК ВКП(б) від 30 січня 1930 р. ”Про заходи в спробі ліквідації куркульських

господарств в районах суцільної колективізації”. Згідно з нею куркульські господарства поділялися на три категорії: перша – учасники і організатори антирадянських виступів і терористичних актів, які мали бути “ізольовані” у в’язницях або в таборах; друга – ті, хто здійснював менш активний опір розкуркуленню, разом з родинами виселялися до північних районів СРСР; третя – розкуркулені сім’ї, які не чинили опору, вони отримували урізані земельні ділянки за межами колгоспних масивів. З січня по березень 1930 р. в Україні було розкуркулено 61887 господарств.

Після визнання адміністративного тиску на селян перегином і дозволу виходити з колгоспів масштаби колективізації в УСРР різко зменшилися: за перші 100 днів, починаючи з 10 березня 1930 р. з колгоспів вийшло 1,6 млн. господарів, восени в них залишилося 30 % селян і вихід з колгоспів продовжувався.

Восени 1930 р. почався новий наступ “суцільної колективізації” і 1932 рік був проголошений її завершенням. До кінця 1932 р. у республіці було колективізовано майже 70% сільських господарств. 1937 р. – 96% – фактично повне закінчення колективізації.

У першій половині 1932 р. коли хлібні заготівлі було завершено, продовольства у селян не залишилося. Державний план хлібоздачі залишався у 1930–1932 рр. незмінним – 7,7 млн. т щорічно. Але через зниження врожаїв (1931 р. – 18,3 млн. т, а в 1932 р. лише 14,7 млн. т) зростав відсоток зерна, який селяни мусили здавати державі. Восени 1932 – на початку 1933 рр. через недостатні темпи хлібоздачі на Україні працювала надзвичайна комісія на чолі з Молотовим. Загалом нею було зібрано 4,27 млн. т зерна. Після цього голод поширився повсюдно.

Здійснення колективізації:

- примусовий вступ селян колгоспу (під загрозою розкуркулювання і т.п.);
- форсування темпів (оголошували навіть змагання між районами); застосування однієї форми кооперації – сільгоспартілі (колгоспу);
- призначення «зверху» темпів колективізації;
- оголошувався перехід від політики обмеження куркульства до політики його ліквідації як класу на базі суцільної колективізації.

Сільське господарство стало колгоспним. Отримані кошти для індустріалізації. Розпочався голод 1932-1933 рр. У селянства вбили почуття хазяїна, а саме сільське господарство розорили й відкинули на багато років назад; репресії торкнулися не тільки куркулів, але й середняків, які не бажали вступати до колгоспів.

Голодомор 1932-1933 рр.

Причини: намагання радянського керівництва змусити селянські маси вступати до колгоспів; був наслідком згубної концепції соціально-економічних перетворень, що проводилися методами адміністративно-командного примусу: у 1931 р. у більшості селян вилучили все зерно у тому

числі посівний фонд; фізично ослаблене селянство не могло ефективно провести весняну посівну кампанію 1932 р.; політика примусових, із застосуванням репресій, хлібозаготівель.

Вище керівництво країни знало про голод, що почався в 1932 р. в Україні, але замовчувало цей факт. Допомога надана не була. Навіть більше, в Україну для виконання хлібозаготівель була спрямована комісія на чолі з Головою РНК СРСР Молотовим: "села заносили на чорні дошки"; у селян конфісковували продовольчі й навіть посівні фонди; проводили масові репресії; припиняли постачання товарів; оточували загонами НКВС.

7 серпня 1932 р. вийшла постанова "Про охорону соціалістичної власності", прозвана в народі «законом про п'ять колосків», яка передбачала за крадіжку колгоспної власності розстріл із конфіскацією майна або позбавлення волі на термін не менше 10 років.

Інформація про голод не пропускала. На кордонах України стояли загони внутрішніх військ, які перешкоджали голодуючим утікати за межі республіки.

Сталінське керівництво продовжувало відправляти хліб на експорт, незважаючи на трагедію голоду в середині країни.

Наслідки голодомору: мільйони жертв (за різними даними загинуло від 3-х до 9 млн. людей); зламано опір колгоспно-феодальній системі. Це була національна катастрофа, наслідки якої давалися взнаки протягом багатьох десятиліть.

3. Утвердження одноособової диктатури Й.В.Сталіна. «Розстріляне відродження»

Політичне життя в Україні у 30-ті рр. характеризувалося пошуком „ворогів народу” – справжніх та уявних. Це привело до розмаху політичних репресій. Вже у 1930 р. в Україні відбувся політичний процес у справі “Спілки визволення України”. На лаві підсудних опинилося 45 чол., в основному представники інтелігенції. Підсудних звинуватили у підготовці терористичних актів, у шкідництві, а головне – у підготовці до скасування Радянської влади, відокремлення України від СРСР. Наступною була справа т. з. “Українського національного центру” та його структурного підрозділу “Української військової організації”. До різних строків ув'язнення було засуджено 50 чоловік.

Масовий терор свого апогею досяг у другій половині 30-х рр., ставши логічним продовженням репресій 20-30-х рр. В Україні набув особливо страшних розмірів (прагнення Сталіна знищити рух за самоствердження української нації й не допустити опозиції режиму). Жертвами терору стали майже половина складу КП(б)У й значна більшість членів ЦК і Політбюро ЦК КП(б)У (Є.Квірінг, С. Косіор та ін.), членів українського уряду (Ю. Коцюбинський, Х.Раковський, В. Затонський, В. Чубар та ін.), військових (І. Якір, І. Дубовий, І.Дедько та ін.), діячів науки й культури (М. Яворський, Л.

Курбас, М. Куліш та багато ін.), служителів уніатської церкви та УАПЦ, представників усіх верств населення.

Паралельно відбувався тиск на національну інтелігенцію в інших формах: чистка державного апарату, суспільних організацій, спілки робітників освіти, Всеукраїнської Академії наук. У лютому 1933 р. об'єктом "чистки" став Наркомат освіти УСРР. Протягом року з нього було вилучено біля 200 "націоналістів" і ворожих елементів. Багато з них було відправлено в табори і знищено. Центральні установи і університети втратили 270 професорів і викладачів з ярликами "націоналістів, петлюрівців, шкідників", були позбавлені роботи 210 викладачів педагогічних ВНЗ, звільнено близько 4 тис. учителів "як класово ворожих елементів".

Трагічними були ті роки й для самої КП(б)У. У 1933-1938 рр. її кількісний склад зменшився на 48 %, в основному за рахунок репресій. Було розстріляно Е. Квірінга, Х. Раковського, С. Косіора та ін. Тільки в 1933 р. з КП(б)У було "винищено" 27 тис. українців – комуністів, 237 українців-секретарів райкомів, 248 голів райвиконкомів, 158 комуністів-українців з вищої адміністрації та 1300 комсомольців, що "охоплені заразою петлюрівщини".

Репресії поширилися й на військові кадри. Було розстріляно командуючих військами Київського та Харківського військових округів І. Якіра та І. Дубового. Протягом червня 1937 р. – жовтня 1938 р. в Україні було репресовано сотні командирів і політпрацівників. Масові арешти не минули письменників України. Було розстріляно таких талановитих авторів, як М. Куліш, І. Микитенко, В. Підмогильний та ін.

4. Західноукраїнські землі в 1921-1939 рр.

Західноукраїнські землі опинилися під владою 3-х держав:

1) Польщі – Східна Галичина (до 1918 р. була під владою Австро-Угорщини; створено 3 воєводства – Львівське, Тернопільське, Станіславське); Західна Волинь; Полісся; Холмщина (три останні до Першої світової війни були під владою Російської імперії, а після радянсько-польської війни 1920 р. увійшли до складу Польщі);

2) Чехословаччини – Закарпаття (офіційно називалося Підкарпатською Руссю);

3) Румунії – Північна Буковина; придунайські землі (Ізмаїльський, Аккерманський, Хотинський повіти Бессарабії).

Українські землі в Польщі, Румунії, Чехословаччині не мали власної автономії, у них було ліквідовано всяке самоврядування.

Стосовно українського населення проводилася політика національного гноблення, деукраїнізації.

Мала відсталий, переважно аграрний, характер; фактично перетворилися на колоніальні придатки Польщі, Румунії, Чехословаччини з

усіма можливими наслідками. У промисловості – більшість підприємств були дрібними, напівкустарними.

У Польщі – уряд поділив країну на дві частини – «А» (корінні польські землі, де заохочувався розвиток промисловості) і «Б» (західноукраїнські землі, де промислове будівництво свідомо гальмувалося). Промисловість Східної Галичини розвивалася відповідно до інтересів польської економіки. Переважали галузі, що забезпечують високі прибутки без значних капіталовкладень – нафтовидобувна, харчова і т.п. Спостерігалось засилля іноземного капіталу – французького й англійського, які разом із польським експлуатували багатства краю.

У Румунії – найбільшу вагу, в економіці Буковини, мала харчова промисловість, у придунайських землях – дрібна й домашня промисловість – миловаріння, виробництво тканин, олії тощо. Напередодні Другої світової війни, сюди активно проникав німецький капітал.

У Чехословаччині – у Закарпатті було всього 92 дрібних напівкустарних підприємств. За 20 довоєнних років не було збудовано жодного значного підприємства, і хоча чехословацький уряд прагнув модернізувати слаборозвинені райони своєї країни й укладав у розвиток Закарпаття більше коштів, ніж повертав, однак цих зусиль було недостатньо.

У сільському господарстві – переважало велике приватновласницьке, державне й церковне землеволодіння (у Галичині – 43,9%, у Закарпатті – 45 %, на Буковині – 54,8% від загальних площ). Одночасно на цих землях існувало величезна кількість малоземельних та безземельних селян.

Проведені в 1919-1920 рр. у Польщі, Румунії й Чехословаччині земельні реформи не змінили ситуацію докорінно. Їх головною метою було економічне підпорядкування селянства та колонізація краю вихідцями з польських, румунських і чеських земель. Показником тяжкого становища народних мас західноукраїнських земель була масова еміграція до інших країн.